

Świat podlega nieustającej ewolucji. Zmieniamy się my, ale i otaczające nas środowisko. Warto zastanowić się, jakie będą następstwa tych przekształceń. Przykładowo, koncentracja dwutlenku węgla w atmosferze w okresie przedindustrialnym wynosiła 280 ppm (cząsteczek na milion), do 1956 roku zwiększyła się do 310 ppm, a obecnie to ponad 415 ppm. Tworzone są specjalne programy finansowe i kampanie informacyjne, których celem jest ograniczenie zmian klimatycznych skutkujących topnieniem lodowców, wzrostem intensywności deszczów nawalnych. Istotnym elementem przeciwdziałania przekształceniom środowiska są ogrody historyczne. Widać to chociażby na przykładzie założenia w Wilanowie, które w chwili obecnej jest jedną z nielicznych przestrzeni stanowiących tzw. oazy chłodu dla mieszkańców stolicy otoczonych na skutek postępującej presji inwestycyjnej „betonozą”. Powstaje jednak pytanie o to, co dzieje się zabytkowymi założeniami w dobie zachodzących przemian?

Tom XXIX „Studiów Wilanowskich” niemal w całości poświęcony jest zagadnieniu ogrodów historycznych. Rozważana jest ich przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Chcąc zainspirować autorów, wybrano hasła przewodnie: kreacja, znaczenie, egzystencja.

Kreacja jest aktem tworzenia, powoływania do istnienia. Do tego pojęcia odnosi się projektowanie ogrodów, które można rozumieć jako proces holistyczny, jak również pojedynczych elementów, takich jak np. rzeźby czy obiekty małej architektury. Parafrazując twierdzenie Cycerona *historia magistra vitae est*, można powiedzieć, że jest tutaj zawarta także historia życia ogrodowego. Wszakże projektując, często inspirujemy się obiektami, które już widzieliśmy lub o których słyszeliśmy. Poznając historię sztuki ogrodowej, musimy zwracać uwagę na przemiany historycznych wzorców przestrzennych i estetycznych, ale także formę, strukturę i funkcjonalność poszczególnych części założeń ogrodowych i znajdujących się w nich obiektów.

Znaczenie odnosi się bezpośrednio do obszarów aksjologii i semiotyki. Ogród powinien być rozpatrywany jako dzieło sztuki, którego głównym projektantem jest natura – to ona decyduje o doborze gatunkowym. Rozpoznając różnorodne wartości ogrodów, symbolikę tworzących je kompozycji przestrzennych, roślin, obiektów architektury czy rzeźb, mamy możliwość doznania artystycznego uniesienia. W ostatnich latach coraz szerzej patrzymy na ogrodowe walory. To już nie tylko określone gatunki fauny i flory czy relacje wyrażone w klimacie, usługach ekosystemowych, różnorodności biologicznej, lecz również inne wartości, np. ekonomiczne (ogród jako atrakcja turystyczna czy w kontekście kosztów transportu i śladu węglowego) bądź społeczno-kulturowe (kształtowanie

Maciej Żołnierczuk

*Muzeum Pałacu Króla Jana III
w Wilanowie*

Studia Wilanowskie
t. XXIX, 2022 s. 9–16
Rocznik, E-ISSN: 2720-0116

tożsamości, pamięć i świadectwa historii, społeczności lokalne, symbolika).

Relacje ogrodów mogą być pojmowane w różnoraki sposób. Ogrody to przestrzenie podlegające dynamicznym przemianom, tworzące miejsca wielowarstwowych wartości, wykraczających poza granice ogrodu. Percepcja ogrodu jest zależna od wielu czynników, w tym naturalnych: pór roku, warunków klimatycznych, złożonych zależności przedstawicieli świata flory i fauny, korelacji pomiędzy siedliskami przyrodniczym, otaczającego krajobrazu. Często możemy mówić także o więzi człowieka z przyrodą, która wyraża się w potencjale narracyjnym. Prowadzi ona do lepszego poznania i zrozumienia jej świata, co z kolei daje szansę na pełniejszy odbiór jej wartości, ważny dla twórczości artystycznej, ale i np. relacji społecznych. Forma ogrodów i ich kondycja jest jednym z kluczowych elementów wyboru przestrzeni przez człowieka, a co za tym idzie – identyfikowania się z przestrzenią.

Egzystencja jest ściśle związana z tożsamością ogrodów, a zachowanie ich autentyczności – choć pojęcie to można w tym kontekście rozumieć rozmaicie – ma kluczowe znaczenie dla ich trwania. Hasło to powiązane jest bezpośrednio z wymianą doświadczeń związanych z ochroną i konserwacją zespołów ogrodowych oraz ich otoczenia, jak również tworzących je elementów przyrodniczych i kulturowych. Nie da się jednak ukryć, że we współczesnym świecie trwanie wiąże się bezpośrednio z kooperacją. W wielu projektach w celu uzyskania dofinansowania niezbędne jest zawiązanie konsorcjum badawczego. Tym samym można pokusić się o stwierdzenie, że egzystencja oparta jest na wymianie doświadczeń i ciągłym poszukiwaniu najlepszych metod zaradczych umożliwiających istnienie obiektów.

Tegoroczny numer „Studiów Wilanowskich” można podzielić na kilka części. Tom otwierają artykuły naukowe poświęcone włoskim ogrodom historycznym z Triestu i Caserty. W swoim tekście zarówno Andreina Contessa, jak i Paola Viola szczególnie nacisk położyły na mistrzowską kompozycję i wdrożenie różnych koncepcji ogrodowych. Przemiany zachodzące w tych „zielonych przestrzeniach” są traktowane jako procesy ciągłe, które wiążą się z przemianami strukturalnymi, ale również botanicznymi. Autorki uwzględniły również współczesne wyzwania stojące przed muzeami pragnącymi zachować „unikatowe zielone dziedzictwo”. Kolejne artykuły koncentrują się na aspekcie faunistycznym. Piotr Skowroński i Ewa Sosin przedstawili zwierzęta trzymane w osiemnastowiecznych Łazienkach Królewskich, wśród których znajdowały się zarówno okazy egzotyczne, jak i udomowione, ozdobne, ale też dzikie. Aleksandra Jakóbczyk-Gola z kolei podjęła się prezentacji szerokiego spectrum możliwości ekspozycji zwierzęcych.

Druga część tomu poświęcona jest przestrzeniom założenia pałacowo-ogrodowego w Wilanowie. Obecnie jest ono chętnie odwiedzane przez

turystów i mieszkańców poszukujących odprężenia od pracy czy odpoczynku od codziennego miejskiego zgiełku. Trudno sobie wyobrazić tę przestrzeń bez małej architektury. Meblom ogrodowym przyjrzał się Łukasz Przybylak, który opisuje je w kontekście procesów rewaloryzacyjnych. Ogrody to również mnogość gatunków roślin i zwierząt. Do efektywnego zarządzania przestrzenią niezbędne jest ich logiczne uporządkowanie. W opisie projektu *Natura protectata* prowadzonym przez zespół pracowników Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie autorzy – Jacek Kuśmierski, Damian Makowski, Marta Poławska – podjęli próbę usystematyzowania zbiorów przyrodniczych wilanowskiego muzeum. Uporządkowanie w pewnego rodzaju hierarchię umożliwia nie tylko badanie zależności między elementami, ale również usprawnia edukację. Same zbiory przyrodnicze bowiem nie wystarczą, jak słusznie zauważyli autorzy. Ważne, by umieć o nich opowiadać w taki sposób, aby jak najwięcej treści pozostawało w pamięci słuchaczy. Nie bez znaczenia jest tu otoczenie odgrywające rolę unikatowego narratora zarówno w kontekście historii, jak i natury. W kolejnym artykule aspekt upowszechniania wiedzy przyrodniczej podjął piszący te słowa, odnosząc go do potencjału miejsca – skonfrontował zalety i wady narzędzi tradycyjnych i coraz modniejszych (lecz pytanie, czy równie skutecznych?) cyfrowych. Tę część zamyka tekst dotyczący nieinwazyjnych metod analitycznych wykorzystanych do badań obrazu *Salvator Mundi* z warsztatu Leonarda da Vinci z historycznej kolekcji wilanowskiej opracowany przez Philippe’a Waltera, Dorotę Folgę-Januszewską, Annę Guzowską, Elżbietę Modzelewską i Iwonę Szmelter.

Osobną część tomu stanowią komunikaty, które otwierają ponownie informacje ze świata. Dirk Syndram opisuje barok saksoński oraz egipctomanię panującą w XVIII wieku. Tekst Ingo Pfeifera traktuje o *Listach o ogrodach* autorstwa Ignacego Krasickiego i kontaktach poety na tym polu z księciem Anhalt-Dessau Leopoldem III, zwanym księciem Franciszkiem.

W dalszych tekstach powracamy do Wilanowa. Aleksandra Głowacz ukazuje, w jaki sposób natura łączy się z kulturą – i to w iście „kosmicznym stylu” – na przykładzie wystawy „Księżyc i Tarcza Sobieskiego. *Heweliana* dawne i sztuka współczesna”. Wydarzenie to stanowiło wyraz więzi pomiędzy historią i wiedzą o Janie Heweliuszu a współczesnymi artystami związanymi z Akademią Sztuk Pięknych w Warszawie. W kolejnym komunikacie Anna Czarniecka i Martyna Sowińska-Pasek vel Paszkowska poruszyły także istotny aspekt działalności muzealnej, czyli bezpieczeństwo. Autorki odnoszą się do cyklu seminariów realizowanego pod auspicjami Międzynarodowej Rady Muzeów ICOM i Narodowego Komitetu ICOM Polska, przy wsparciu Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, opisując jedno z narzędzi możliwych do wykorzystania w sytuacjach kryzysowych. Nela Kokoszka i Jacek

Kuśmierski przedstawiają dokonania Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie w ramach Europejskiego Szlaku Ogrodów Historycznych (The European Route of Historic Gardens) w latach 2017–2021. Jest to stowarzyszenie non-profit, założone przez Miejskie Korporacje Lloret de Mar (Girona) i Aranjuez (Madryt, za pośrednictwem Fundacji Aranjuez-Cultural Landscape) oraz Laboratorium Dziedzictwa, Kreatywności i Turystyki Kulturowej na Uniwersytecie w Barcelonie. Do celów działalności ERHG należą: podnoszenie świadomości i promowanie ogrodów historycznych, rozwijanie kontaktów z Radą Europy i innymi instytucjami europejskimi, promowanie dobrych praktyk w zakresie doceniania dziedzictwa kulturowego oraz działań edukacyjnych umożliwiających umacnianie tożsamości. Joanna Paprocka-Gajek zaprezentowała najnowsze nabytki do kolekcji wilanowskiej. Tom zamyka recenzja pióra Aleksandry Jakóbczyk-Goli książki *Chanteloup, the renaissance garden of the Villeroyes. An initiation to Humanism* stanowiącej interdyscyplinarne studium ogrodu oraz Kronika Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, opracowana przez Martę Gołąbek.

Ogrody historyczne są bardzo często powiązane z instytucjami kultury. Powstała w 2016 roku konwencja ICOM traktuje o odpowiedzialności muzeów za otaczający krajobraz. Podkreślono w niej, iż muzea są częścią krajobrazu ponoszą szczególną odpowiedzialność związaną z jego zarządzaniem i utrzymaniem dziedzictwa w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Tym samym można dostrzec, że wychodząc naprzeciw wyzwaniom współczesnego świata, kompetencje muzeów ulegają rozszerzeniu. Jest to jednak konieczność obecnych czasów, w sytuacji rosnącego ryzyka utrzymania wartości przyrodniczych i kulturowych. Pamiętajmy słowa profesora Janusza Bogdanowskiego, który pisał „Stan krajobrazu stanowi świadectwo i surowy weryfikator poczynań”. Odnosi się to również do ogrodów historycznych będących częścią krajobrazów, często o randze priorytetowej.

Maciej Żołnierczuk

Niniejszy tom powstał dzięki współpracy ze stowarzyszeniem „Europejski Szlak Ogrodów Historycznych” (The European Route of Historic Gardens – ERHG). Mamy nadzieję, że poruszona w nim tematyka przyczyni się do popularyzacji wiedzy o ogrodach historycznych i dziedzictwie przyrodniczym.

European Route of
Historic Gardens

Itinerario Europeo dei Giardini Storici
Itinerario Europeo de Jardines Históricos
Itinéraire Européen des Jardins Historiques

Cultural route
of the Council of Europe
Itinéraire culturel
du Conseil de l'Europe

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE